

a felismerés, a szembenézés — az etikus magatartás vállalása jelenti azt a biztos pontot, ahol a lírai én tépelődései közepette is, tragikus cselekvésképtelensége és magányérzete ellenére is gyökeret tudott verni. A cselekvés tehát jobb híján belső, gondolati terekre tevődik át Rózsa Endre költészetében, s ez hozza létre elégikus hangú verseiben a meditatív szemlélődést.

HARKAI VASS *Eva*

PETŐFI VERSEIRŐL — AHOGY MÉG NEM ÍRTAK

Elekfi László: *Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése* (Különös tekintettel az aktuális mondattagolásra.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986

Vannak olyan mondatok, amelyekben az olvasó számára felismerhető a határ az új információt hordozó és a hozzá képest már ismert, tudottat közvetítő nyelvi elemek között. Aktuális mondattagolásról ott beszélhetünk, ahol ez a határ világosan kimutatható. A kérdés bonyolult, sokan és sokféleképpen foglalkoztak már vele, mégsem tekinthető megnyugtatóan megoldottnak.

Elekfi László korábbi kutatásaira épít, tovább finomítja az elméletet, s bemutatja stilisztikai, poetikai alkalmazásának lehetőségeit. Petőfi verseinek kb. kétharmadát vizsgálja, elemzi a versbeli mondatok aktuális tagolását, s ez több a szokásos nyelvtani elemzésnél. Feltárja az összefüggéseket a vers mondatainak megalkotása és az egész vers szerkezete között, de — ahogy írja —, majd az irodalom és stílus kutatói döntenek el, hogy az észrevételek helytállóak-e.

Talán felmerülhet, hogy a költői mű szövege vizsgálható-e oly módon, mint a közlésre szánt prózai szöveg. Természetesen vizsgálható, mert a költemény is ugyanolyan nyelvi elemekből épül fel, ezért sok minden megfigyelhető benne, ami a közönséges közlésre is érvényes.

Többféle tudományterület érintésével kaphatunk választ a részletkérdésekre. A mondattan, verstan, stilisztika mellett az irodalomelmélet, általános esztétika, nyelvelmélet, fonetika, nyelvléktan, fordításelmélet, statisztika bizonyos kérdéseit is érinteni kell, ha egy költői szöveg aktuális mondattagolásával foglalkozunk. Elekfi László egy központi kérdés köré csoportosítja a problematikát, ez a kérdés pedig, hogy mi a szerepe az aktuális mondattagolásnak a költői mű szövegében. Fő szempontja a szórend mondattani és stilisztikai elemzése az aktuális mondattagolás alapján.

A könyv 15 nagy fejezetből áll. Az aktuális mondattagolás megjelenési formáit tárgyalja a legrészletesebben a szerző, s ez lesz az irányadó. Az alapfogalmak tisztázásából indul ki, s jut el a költő életpályájának jellemzéséig és költő egyéni stílusának kérdéséig. Transzformációs módszerrel, modellálás segítségével mutatja be „a mondat értelmi, érzelmi és akarati tartalmának nyelvi közlésben való átadását és egymáshoz való arányát”, majd áttér a mondat szintaktikai és közléslogikai szerkezete összefüggéseinek bemutatására. Ezt követően pedig a mondattani elemzésből a stilisztikai és poetikai elemzésbe vezeti át az olvasót.

Elekfi munkája nem verstani célú, bár sok verselemzést és irodalom-esztétikai vonatkozást is tartalmaz. A kutatás célja, hogy rávilágítson, „milyen tényezők irányítják a mondatok (és a mondatokból felépülő verses szövegek) megformálását, valamint hogy ezeken a megformálási mozzanatokon mint közlési csatornákon át föltehetőleg hogyan hatnak az egyes mondatok, a mondatok sorozatából álló versrészletek és az egész versek az olvasóra”.

A mondatnak a lényegét, az újat tartalmazó része a *propozítum* (a szakirodalomban rémának is nevezik), a másik tag, amelyre a propozítum vonatkozik, a *téma*. Ha a témát követi a propozítum, a mondatforma racionális, ha a propozítum áll elől, a mondat emocionális. Elekfi a racionális tagolású versmondatokat vizsgálja, figyelembe véve a szövegösszefüggést is, vagyis e mondatformák stílusértékét különféle helyzetekben. Megállapítja például, hogy a racionális mondat kifejező értéke attól függ, hogy milyen fajtájú a mondat, hol helyezkedik el a szövegben, továbbá befolyásolja a terjedelem, vagyis rövid vagy hosszú-e a mondat, és az, hogy a téma valamint a propozítum terjedelme hogyan viszonyul egymáshoz.

A Petőfi-versek mondatait vizsgálva jut a szerző arra a megállapításra, hogy a propozítum késleltetése meglepetést készített elő, a témánál rövidebb terjedelmű propozítum a meggyőzőni akarás szónokias formája. Ha a téma a rövidebb, akkor kifejezhet belső elgondolást, reflexiót. Ha a hosszabb téma után csattanószerűen következik a propozítum, a gondolat elfogadtatása a racionális forma szerepe. A racionális mondatforma a gondolat továbbszövéseinek eszköze lehet, vagy a mondatritmust, a művészi formaépítést szolgálja (főleg akkor, ha a mellette levő mondat emocionális tagolású).

A formai és a tartalmi elemzés közötti hiányzó láncszemet pótolhatja ez a terület, mellyel Elekfi foglalkozik.

Az elemzések azt mutatják, hogy a versmondattani viszonyok létrehozhatnak olyan tagolást, amelyet a nyelvi eszközök nem fejeznek ki. „A tagolásnak vagy tagolatlanságnak ez a kettős vibrálása a tudat legmélyén (tudatunk alatt?) hozzájárulhat az esztétikai élményhez” — írja Elekfi.

A versmondatoknál nagyobb egységek vizsgálata, versmondattani tipizálása is helyet kap a tanulmányban, ugyanis a racionális mondatoknak különböző formában történő ismétlése is megfigyelhető Petőfi verseiben.

Az aktuális mondattagolás és az igazságérték összefüggése is érdekes következtetések levonására ad alkalmat.

Kísérleti vizsgálatok eredményeivel is megismerkedhet az olvasó. A vizsgálat célja az volt, hogy megállapítsa, a mondattag funkciója mennyire határozza meg a hanglejtést s általában a mondatfonetikai sajátságokat, s a szövegösszefüggésből kiszakítva felismerhető-e a mondattag téma- vagy propozítumfunkciója.

Elekfi a verselemző módszert a fordításelmélet poetikai ágával is kiegészíti. A Föltámadott a tenger... német, francia, finn és orosz nyelvű fordításait összehasonlította egymással és az eredetivel, az aktuális mondattagolás szerinti súlyeloszlás megvalósulása azonban csak egyik szempontja, ugyanis azt is figyelembe veszi, mi az a tartalmi és formai eszközökkel kifejezett mondanivaló, amelyet minden fordításnak vissza kell adnia, mi az, ami eltérő lehet, és mi az, ami, ha más nyelvekre fordítanak, rejtve marad.

A költemények statisztikai adattáblázatai zárják a kötetet, amelyekből többek között kiderül a versek teljes mondatainak száma, a szövegszavak száma, a szótagszám, a racionális kijelentő és nem kijelentő mondatok száma, valamint százalékos aránya a költemény összes versmondataihoz viszonyítva.

Több tudományterület művelője találja meg Elekfi könyvében azokat a kérdéseket, amelyekkel érdemes tovább foglalkozni.

LÁNCZ Irén

A HÁRMAS HIÁNY SZORÍTÁSA

Farnbauer Gábor: *A hiány szorítása*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Pozsony, 1987

„... végkép nincsenek már élményeim. / Egyetlen élményem csupán, / hogy vagyok” — így mondja el az elsőkötetes csehszlovákiai költő egyetlen versszakban személyes, a kötetben is meggyőző hitelű létélményét, egyben az egzisztencialista filozófia létről, ittlétről, semmiről szóló tételét.

Olyan vers- és léthelyzetből lehetséges ez a megnyilatkozás, melybe a szorongás taszítja az embert, a költői ént: a szorongás Heidegger szerint az a létérés, mely által a semmi nyilvánul meg. A semmi a létezés lényegéhez tartozik, oly módon, hogy a létezés a semmi felé tart, s ez egyben túlhatolás is a létezők teljességén: transzcendencia. A szorongás „a